

Kari Salminen

Mot liberalismen för folket

Tidigare i år (2018) kom boken *Svart gryning: Fascismen i Finland 1918-44* (2018) ut i svensk översättning. Marxistarkivet har redan publicerat en samling recensioner av densamma, se: [Den finländska fascismens historia: Om boken Svart gryning: fascismen i Finland, 1918-44](#).

Vi återger nu, i svensk översättning, en annan recension som hämtats från den finskspråkiga tidningen *Turun Sanomat* (februari 2016) och som utgick från den finskspråkiga originalutgåvan: Oula Silvennoinen, Marko Tikka, Aapo Roselius. *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. Helsingfors: WSOY, 2016. -504 s.

Den finländska fascismen var en radikal fosterländsk inriktning utan att för den skull vara ideologiskt enhetlig — den blev heller aldrig någon större maktströmning.

Idag betecknas snart sagt alla som fascister. Nästan som tidigare då alla äkta hälfter karakteriserades som narcissister. Det behövs därför forskare som klarlägger vad begreppen betyder, vilket görs i verket om de finländska fascisterna.

Boken är det första egentliga översiktsverket i ämnet. Författarna politiserar något mellan raderna och varnar för fascismens återupplivande. Den är på väg att bli en maktströmning, såsom sker här och var i Europa.

De åskådliggör fascismens återkommande bruk av symbolladdade ord såsom ”offer”, ”rening”, ”helighet”, ”pånyttfödelse”, ”ära” och ”plikt”. Ett dylikt ordval stöter man numera bara på i någon nyfosterländsk publikation. Fascismen är i den meningen retro eller någon slags omtagning.

Författarna definierar fascismen som en nationalistisk radikalism som motsatte sig framförallt liberalismens urartade tänkesätt, demokratins styrelseoförmåga, den från öst hotande kommunismen och därutöver en förvrängd lärdom.

1900-talets fascism är arvtagare till motståndet mot det franska borgerskapets revolutionärt liberala radikalnationalism. Den är en slags fundamentalism, med drag av religiös eskatologi¹. Det gamla och felaktiga väldet måste störtas så att en ny guldålder kan födas.

Demokratins hörnpelare är maktdelning, rättsstat, parlamentarism och vissa fri- och rättigheter. Detta innebar ett avståndstagande gentemot kungamakt och fram till det första världskriget även imperier men också antikens och Bibelns läror. ”Englands ärofulla revolution, Förenta staternas frihetskrig och den franska revolutionen var världens första liberala revolutioner” skriver forskarna.

Upplýsningsidén var på sin tid den radikala jämlikhetens och naturvetenskapens budbärare. Senare uppstod motupplýsningen som betonade betydelsen av ande, tro, instinkt, manlighet, handling och anfall. Fascismens idémässighet växte fram ur motupplýsningen, som ideologiskt och praktiskt var instinkternas revolt mot förståndets övermakt. Det var själens, hjärtats, andens och trons ljus.

¹ Eskatologi. Från grekiskans *eschatos* (ytterst) och *logos* (lära). Läran om de yttersta tingen och döden. I religioner ofta med föreställningen att det goda segrar till slut över det onda.

Nationer och dess folk är i grunden olika: den finländska radikalismens främsta företrädare är skriftställarna. En av dem var Kyösti Wilkuna² som hävdade att samhällets ”smygande sjukdomar” var pacifismen, intellektualismen, kvinnorörelsen och liberalismen med sina ”domderande broderskap-frihet-jämlikhets-värden”. Krig och blodsoffer vore gott för kropp och själ och för nationen.

Johan Christian Fabritius³

Johan Christian Sergei Fabritius var en fascismens nyckelfigur. För honom var den strikta fosterländskheten det sunda alternativet till förfallet. Den kunde återbörda den förlorade guldåldern.

Om man såsom nu pratar om den liberala kapitalismen som det nyskapande förgörandets kraft, var det under det första världskriget för exempelvis den till den tyska armén frivilligt anslutna Arne Somersalo⁴, veteranen från Ieper och Somme, den nyskapande kraften kriget och döden som företrädde nationens rengörande. Dessa skulle slutgiltigen förgöra den gångna tidens mångkulturella och blandnationella imperier. Somersalo skulle senare bli den centrala gestalten på det fascistiska fältet som den Fosterländska folk rörelsens — Isänmaallinen kansanliike (IKL) — kraftfigur, riksdagsman och chefredaktör för tidningen *Ajan Suunta*.

Boken har ett kraftigt psykologiserande, nästan patologiserande sätt att angripa sitt ämne. Krigserfarenheternas offer- och omställningsritualer är att uppfylla maskulinitetskulten. Och de svårigheter som de fascistiska männen möter driver dem till ursinne.

Analysen utifrån bokens fascismteori utmynnar i tanken att generationserfarenheten från det första världskriget bestämde mellankrigstidens politiska tänkande. Men i själva verket hade de europeiska staterna redan på århundradet innan förberett sig för krig genom att militarisera samhället och kulturen.

Den finländska fascismen kan ses som född ur inbördeskrigets erfarenheter. Den vita sidan ansåg att de röda istället för nationens frigörelse drev internationalism och klasskamp och spred den bolsjevikiska ”pesten”. Erfarenheterna av den egna nationens förräderi, reningens nödvändighet och den inhemska fiendens faror alstrade ett tänkesätt med klangbotten i det övriga Europa.

² I boken kallas Wilkuna ”den svarta gryningens profet”. – *Red*

³ Johan Christian Fabritius (1890-1946), finländsk ingenjör och militär (blev överstelöjtnant). Var politiskt aktiv i finlandssvenska högerkretsar. Författare, bl a till romanen ”Män som inte glömma”. En av den finländska fascismens viktigaste organisatörer. – *Red*

⁴ Arne Somersalo (1891-1941). Överstelöjtnant, kommandör för finska flygstidskrafterna 1920-26. Riksdagsman 1933-36. Antikommunistisk aktivist sedan 1926. Gick 1930 med i Lapporörelsen och 1932, efter Lapporörelsen upplöst, i IKL. – *Red*

Den europeiska fascismens mål var nationernas pånyttfödelse. Det var ett mytiskt företag som drevs av intellektuella. ”Ni är bröder, pennan och geväret” skrev Eino Railo, den nationalistiskt frälsta vita förespråkaren. Även i Finland var de nationalistiska radikalerna bildade och i huvudsak aktivister. Skyddskårerna (Suojeluskunnat), Akademiska Karelen-Sällskapet (Akateeminen Karjala-Seura) eller den Fosterländska Folk rörelsen (Isänmaallinen Kansanliike) kunde väl vara de organisatoriska hjälpredorna, men den fascistiska idén var långt ifrån begränsad till dem.

Friherrinnan Ruth Munck⁵ i lotta-uniform (i mitten) var ett stöd för finländska SS-frivilliga. Bild från edavläggningen 15.10 1941.

I 1920-talets Finland föddes nya organisationer i fosterländskhetens hägn. Inbördeskrigets veteraner och de unga intellektuella fann varandra. Även om Lapporörelsens uppkomst, bonde-tåget⁶ och Mäntsälä-händelserna⁷ är historiska märkeshändelser, är den viktiga tanken i boken att ideologin var kittet som höll ihop det uppsplittrade fältet, vilket bestod av inhemskt liksom av utifrån inhämtat gods. Men i alla större händelser fanns – i bakgrunden – alltid de borgerliga skyddskårerna med sin övergripande riksorganisation.

Bland de kulturellt bildade fanns, som de ljusstarkaste, de finlandssvenska författarna Bertel Gripenberg och Örnulf Tigerstedt, de ”svarta husarerna”. I deras flammande, med järn och offer

⁵ Ruth Munck (186-1976) sjuksköterska. Tjänstgjorde i jägarrörelsen. Var vid tyska östfronten 1916-17. Verkade som lotta i Finland. Vid fältsjukhus under Vinterkriget. Deltog i den finländska Waffen-SS bataljonen. I Berlin från 1944, arbetade för SS. Dömdes för landsförräderi 1947 till 4 års fängelse. Frigavs 1949.

⁶ Politisk demonstration som organiserades av Lapporörelsen 1930. – Red

⁷ Mäntsälä-händelserna syftar på ett uppror som inträffade i början av 1932. Det var kulmen på Lapporörelsen. Upproret slogs tillbaka. En av följderna blev att Lapporörelsen upplöstes. – Red

skapade nya värld, fanns det moderna futuristiska. Fascismen utsmyckades med näst intill aristokratiska och internationella drag, med förebilden hämtad direkt från Italien.

Örnulf Tigerstedt drömde om ett nytt romarrike, ett förenat fascistiskt Europa.

Författaren Bertel Gripenberg i sitt hem i Padasjoki

Även nationalsocialismen fanns på repertoaren när väl den tiden grydde. Förutom mot kommunisterna riktades det flammande hatet mot liberalismen och borgerlighetens medelklass. Denna radikala tanke och dess rörelse torkade in först i och med världskrigets slut.

Enligt forskartrion berodde den finländska fascismens misslyckande främst på de vitas seger i inbördeskriget. Känslan av en allomfattande skuld, som uppstod i Tyskland och Italien, kunde inte födas. Den finländska högern kunde vara ense med de radikala aktivisterna i enskilda frågor, men radikaliserades inte i stort. Laglydigheten hos människorna hade sin betydelse i detta.

Turun Sanomat (Åbo). 18 februari 2016. (Liberalismia vastaan kansan puolesta). Översättning från finskan och noter Per-Erik Wentus.

Lästips

Pia Purra: [Rödgardistuppror och frihetskrig](#) (fram till 2:a världskrigets slut behandlades inbördeskriget mycket tendentiöst i Finland)

Lauri Karvonen: ['Grannar på skilda vägar' Fascismen i Finland i jämförande svensk belysning](#) (bok)